

ІСТОРІЯ

УДК 93/94

ІДЕОЛОГОГІЧНІ ЗАСАДИ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА

Олександр Ситник, Анастасія Рябінська

*Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького***Ситник Олександр, Рябінська Анастасія. Ідеологічні засади Кирило-Мефодіївського товариства.**

У статті зроблено спробу окреслити та проаналізувати ідеологічні та ідейно-політичні засади й принципи Кирило-Мефодіївського товариства.

Актуальність статті полягає в тому, що Кирило-Мефодіївське братство сформувало цілком унікальні ідеологічні принципи, які стали важливою основою національно-визвольної боротьби кількох поколінь українців. Мета статті – проаналізувати ідеологічні основи Кирило-Мефодіївського братства як однієї з провідних ідейно-політичних організацій в Україні періоду бездержавності. Методологічною основою статті є загальнонаукові та спеціальні дисциплінарні методи наукових досліджень. Зокрема, методи теоретичного узагальнення, аналогії та абстракції використовуються при розгляді передумов формування ідеології Кирило-Мефодіївського братства; дедукції та індукції, аналізу та синтезу – при аналізі державно-правових ідей Кирило-Мефодіївського братства. Також, метод історичної компаративістики сприяє характеристиці політичних ідей Кирило-Мефодіївського братства.

Результати дослідження полягають у висновку, що діяльність Кирило-Мефодіївського братства спричинила значний резонанс в тогочасній Україні по обидва боки російсько-австрійського кордону. Його політико-правова ідеологія стала етапною віхою у становленні української політичної думки, своєрідним каталізатором процесів, що дозволили нації вийти з духовної кризи пов'язаної з крахом Гетьманщини та ознаменувала новий етап у боротьбі за самостійне державно-політичне існування.

Ключові слова: Кирило-Мефодіївське братство, ідеологія, правові ідеї, політико-правова ідеологія, політична думка.

Ситник Александр, Рябинская Анастасия. Идеологические основы Кирилло-Мефодиевского общества.

В статье сделана попытка очертить и проанализировать идеологические и идейно-политические основы и принципы Кирилло-Мефодиевского общества.

Актуальность статьи заключается в том, что Кирилло-Мефодиевское братство сформировало совершенно уникальные идеологические принципы, которые стали важной основой национально-освободительной борьбы нескольких поколений украинцев. Цель статьи – проанализировать идеологические основы Кирилло-Мефодиевского братства как одной из ведущих идейно-политических организаций в Украине периода отсутствия государственности. Методологической основой статьи являются общенаучные и специальные дисциплинарные методы научных исследований. В частности, методы теоретического обобщения, аналогии и абстракции используются при рассмотрении предпосылок формирования идеологии Кирилло-Мефодиевского братства; дедукции и индукции, анализа и синтеза – при анализе государственно-правовых идей Кирилло-Мефодиевского братства. Также, метод исторической компаративистики способствует характеристике политических идей Кирилло-Мефодиевского братства.

Результаты исследования показали, что деятельность Кирилло-Мефодиевского братства вызвала значительный резонанс в тогдашней Украине по обе стороны российско-австрийской границы. Его политико-правовая идеология стала этапной вехой в становлении украинской политической мысли, своеобразным каталізатором процессов, которые позволили нации выйти из духовного кризиса связанной с крахом Гетманщины и ознаменовала новый этап в борьбе за самостоятельное государственно-политическое существование.

Ключевые слова: Кирилло-Мефодиевское братство, идеология, правовые идеи, политико-правовая идеология, политическая мысль.

Sytnyk Oleksander, Riabinska Anastasiia. Ideological principles of Kyrilo-Mefodiev branch.

The article attempts to outline and analyze the ideological and ideological and political principles and principles of the Cyril and Methodius Society. The urgency of the article is that the Cyril-Methodius Brotherhood has formed a completely unique ideological principles that have become an important basis for the national liberation struggle of several generations of Ukrainians. The purpose of the article is to analyze the ideological foundations of the Cyril and Methodius Brotherhood as one of the leading ideological and political organizations in Ukraine during the period of statelessness. The methodological basis of the article is general scientific and special disciplinary methods of scientific research. In particular, the methods of theoretical generalization, analogy and abstraction are used when considering the preconditions for the formation of the ideology of the Cyril and Methodius Brotherhood; deduction and induction, analysis and synthesis – in the analysis of state-legal ideas of the Cyril-Methodius Brotherhood. Also, the method of historical comparatism contributes to the characterization of the political ideas of the Cyril and Methodius brotherhood. The results of the study are based on the conclusion that the Cyril-Methodist people sought to achieve national consensus on the basis of the development of education and science, to ensure high spirituality and put it all at the service of gaining statehood. The concept of the Slavic federation, M. Kostomarov, penetrated with the spirit of democracy, opened in Pan-Slavism the principle of humane international relations, without any signs of conquest or domination between the united Slavic republics. The activities of the

Cyril and Methodius Brotherhood caused a significant resonance in the then Ukraine on both sides of the Russian-Austrian border. His political and legal ideology became a milestone in the formation of Ukrainian political thought, a kind of catalyst for processes that allowed the nation to emerge from the spiritual crisis associated with the collapse of the Hetmanate and marked a new stage in the struggle for an independent state-political existence.

Key words: Cyril-Methodius Brotherhood, ideology, legal ideas, political-legal ideology, political thought.

Вступ. Загальновідомо, що народ, котрий забуває власну історію, приречений раз у раз повторювати помилки минулого. І це повною мірою стосується історії України. Кожен загарбник намагався витравити з історичної пам'яті українців позитивні приклади, залишаючи і посилюючи натомість явища і події, які пригнічували національну гідність, гордість за свою країну і народ. Українці постійно чинили цьому опір, котрий мав найрізноманітніші форми та вияви. І чи не найбільш визначальним було ідейно-політичне протистояння, котре в найбільш бездержавний період – середині XIX століття було найповніше представлене діяльністю Кирило-Мефодіївського братства, яке сформувало досить унікальні ідеологічні принципи, що стали важливою основою національно-визвольної боротьби кількох наступних поколінь українців. Саме в розкритті ідеологічних принципів представників Кирило-Мефодіївського братства й полягає **актуальність** дослідження.

Метою статті є аналіз ідеологічних засад Кирило-Мефодіївського братства, як однієї з визначних ідейно-політичних організацій в Україні періоду бездержавності.

Завдання дослідження передбачають:

- розгляд передумов формування ідеології Кирило-Мефодіївського братства;
- аналіз державно-правових ідей Кирило-Мефодіївського братства;
- характеристика політичних ідей Кирило-Мефодіївського братства.

Методи дослідження: Методологічною основою статті є загальнонаукові та спеціально-дисциплінарні методи наукового дослідження. Так зокрема, методи теоретичного узагальнення, аналогії та абстрагування використано при розгляді передумов формування ідеології Кирило-Мефодіївського братства; дедукції та індукції, аналізу та синтезу – при аналізі державно-правових ідей Кирило-Мефодіївського братства. Також використано спеціально-дисциплінарний метод наукового дослідження: історичної компаративістики – для характеристики політичних ідей Кирило-Мефодіївського братства.

Обговорення. Питання ідеологічних засад Кирило-Мефодіївського братства, як однієї з визначних ідейно-політичних організацій в Україні періоду бездержавності, певною мірою, заторкувалося О. Грушевським [1], Д. Дорошенком [2], Д. Чижевським [5],

І. Лисяком-Рудницьким [22; 23] та іншими вченими. Однак, воно розглядалося ними, переважно, з огляду на бездержавне існування України. Нині ж, коли Україна не просто відбулася як держава, але й утверджує себе вже як певний геополітичний чинник, ідеологічні засади Кирило-Мефодіївського братства слід розглядати в контексті нових державно-правових реалій.

Результати дослідження.

Кирило-Мефодіївське товариство виникло в кінці 1845 – на початку 1846 року й проіснувало, за оцінками дослідників, не більше п'ятнадцяти місяців. Вважається, що його засновниками були: М. Гулак, М. Костомаров та М. Білозерський. До товариства також приєдналися: Т. Шевченко, П. Куліш, Д. Пильчиков, О. Навроцький, О. Маркевич, І. Посяда, Г. Андрузький, О. Тулуб, М. Савич та ін. Організація була названа в честь визначних слов'янських просвітників Кирила і Мефодія. Після доносу провокатора – студента О. Петрова, у березні 1847 року діяльність братства була викрита, а члени заарештовані. Наприкінці травня 1847 року на найвищому рівні було заборонено та наказано вилучити з продажу твори: «Кобзар» Шевченка, «Повість про український народ», «Україна» та «Михайло Чернишенко» Куліша, «Українські балади» та «Гілка» Костомарова.

У результаті посилення допитів власті дізналися про існування Кирило-Мефодіївського товариства – першої на Україні організації політичного спрямування. Незабаром стало очевидним, що побоювання властей відносно наявності широкого підпільного руху були перебільшеними. Це товариство складалося всього з десятка активних членів та кількох десятків співчуваючих.

Основні правові ідеї Кирило-Мефодіївського товариства було викладено в його програмних документах, до яких належать «Статут Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія», відозви «Брати українці» та «Браття великороссияне й поляки», «Книги буття українського народу», а також у низці робіт, що мали своєрідний підготовчий щодо програмних документів характер, у наукових розвідках та літературних творах учасників організації. Статут Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія (саме таку назву носило товариство) складається з двох частин. Перша – «Головні ідеї» – містить у концентрованому вигляді вихідні положення правових ідей, правової ідеології та

основні цілі правової діяльності, а друга – «Головні правила товариства» – присвячена визначенню способів та засобів реалізації програмних засад товариства. Першим пунктом «Головних ідей» зазначалося: «Приймаємо, що духовне і політичне поєднання слов'ян є їх призначенням до якого вони повинні прагнути» [1, с. 150]. Цей пункт є першим не лише за порядком, а й за ідеологічним значенням, оскільки чітка правова ідея об'єднання слов'янських народів та їх правових свідомостей та культур проходить «червоною ниткою» через всі програмні документи Кирило-Мефодіївського товариства і є тим вихідним пунктом на якому ґрунтуються всі подальші теоретичні розробки. Слов'янофільство було досить популярним напрямком правової ідеї у слов'янських народів першої половини ХІХ сторіччя. Однак, як ідеологічно-правова течія, воно не було однорідним і цілісним. У кожного із слов'янських народів ці ідеї набували специфічного змісту, а цілі та засоби поєднання слов'ян були, в значною мірою, відмінними. Для кирило-мефодіївців слов'янофільство не було самодостатньою правовою ідеєю. У підготовчих матеріалах до програмних документів товариства досить чітко прослідковується думка про те, що, оскільки всі спроби українців досягти державно-правової незалежності самостійно закінчувались невдачею, то єдиним виходом для них, який дозволить позбавитись національного і соціального гніту, є спільна боротьба з іншими поневоленими слов'янськими народами [1, с. 292–293].

Слід зазначити, що для братчиків особливе значення мала ідеї визволення народу та скасування кріпацтва. А з соціальним реформуванням були тісно пов'язані й культурні питання. Соціальне визволення мало зняти з народу невільничі пута й вивести його на шлях культурного розвитку – шлях, котрий був досі недоступним для нещасного кріпака. Перехід із темряви мала полегшити народу інтелігенція. Тому культурно-просвітницька діяльність, на думку братчиків, була обов'язком української інтелігенції [2, с. 669]. Серед визначальних засобів досягнення своєї мети, братчиками розглядалося просвітництво широких народних мас.

Д. Дорошенко, говорячи про ідейні джерела «Книги буття...» зауважив: «Безперечно, цей твір був складений під впливом відомих правових ідей Адама Міцкевича. Але він відзначається далеко більшим радикалізмом; він написаний у чисто республіканському дусі й перейнятий тим самим, як у Міцкевича, месіянізмом, з тою різницею, що в Костомарова месіянстична роля послужити визволенню всіх слов'янських народів замість Польщі відведена Україні» [3, с. 281–282]. Окрім ідей західноєвропейських, російських

та польських революціонерів, до своєрідних джерел «Книги буття українського народу» можна віднести також і ряд наукових розвідок членів Кирило-Мефодіївського братства, зокрема – роботу «Юридичний побут поморських слов'ян» М. Гулака.

Одним із провідних ідеологів Кирило-Мефодіївського братства був М. Костомаров. Його політико-ідеологічна доктрина розвивалася в дусі романтизму та в напрямку пошуку наскрізної ідеї, котра поєднає минуле, сучасне й майбутнє українського народу в єдине історичне ціле. Відтак М. Костомаров прагнув з'ясувати сутність буття й менталітету українського народу [4, с. 15–16]. Як реальну першооснову історичного розвитку вчений розглядав дух народу.

Вважається, що саме М. Костомаров був автором основних програмних документів Кирило-Мефодіївського товариства, у першу чергу, «Книги буття українського народу». Цей документ написаний у наближеній до релігійних трактатів формі з метою, як пояснював пізніше сам М. Костомаров, зробити його більш зрозумілим для простого народу. Євангельський демократизм, звернення до глибинних теоретичних основ ранньохристиянської соціально-політичної доктрини став вихідним пунктом теоретичної побудови М. Костомарова. Автор підкреслює, що Бог є один і він один є цар неба й землі. Всі соціально-політичні негаразди, які виявляються в суспільному розвитку є, на думку автора «Книги буття...» наслідком того, що люди відступають від істинної віри та істинного Бога і піддаються впливові лукавого [1, с. 250].

М. Костомаров чи не вперше в українській правовій свідомості сформував тезу про безелітність української нації, як її визначальну особливість. Констатуючи історичний факт того, що українці протягом своєї історії неодноразово втрачали власну політичну еліту, М. Костомаров не робить з цього трагічних висновків, навпаки, на цьому ґрунтується його оптимізм щодо історичної перспективи України і українців. Україні достатньо прагнення до національного звільнення для того, щоб боротись за звільнення всіх слов'янських народів. Основою цього є висока релігійність українців, їх традиційне несприйняття держави як форми панування одних людей над іншими, стійкі традиції громадського самоуправління та постійне прагнення до свободи. Визволення України можливе лише в межах створення загальнослов'янської федерації незалежних національних республік, що базуватиметься на принципах християнської моралі, свободи і рівності. Але ініціатором і головною рушійною силою створення такої федерації повинна стати саме Україна. Одночасно,

національно-визвольна боротьба українців є невіддільною від вирішення проблем політичного та соціального характеру.

На думку М. Костомарова, ефективним і надійним з точки зору реалізації людських цінностей може бути лише республіканський політичний устрій, де реалізується виборча, змінна та підзвітна народові виконавча влада. Не менш переконливо М. Костомаров висловлювався й щодо типу держави. За його думкою, вона (держави) має бути змішаного типу – федерація і конфедерація, сприятливою для того. Подібні ж погляди обстоювали й інші члени товариства. Як зазначав Д. Чижевський, у даному випадку слід говорити про певну ідеологічну єдність як систему поглядів, які мали неабиякий вплив на суспільство [5, с. 104]. М. Костомаров зробив спробу відслідкувати різницю між характерами українців, росіян та поляків, щоб таким чином пояснити причини, що привели до втрати українцями своєї державності. М. Костомаров був першим науковцем, який підготував початкові аналітичні праці для української політичної думки, але, звертаючись до них, ми розуміємо, що він жив у часи, коли українська державна думка під впливом творів Т. Шевченка тільки почала відроджуватися. Критерієм історичної оцінки для нього були християнська релігія, слов'янофільство, народництво та месіанський націоналізм. На його думку, український народ, на відміну від російського, зберіг давньослов'янський демократичний устрій. Залишені елітою українці не зреклися свого народного характеру та ідеалів [6, с. 26–27]. Збереження народного характеру М. Костомаров пов'язував із літературою. Він розглядав її як одне з джерел вивчення народного характеру [7, с. 47]. Серед головних вимог до літературного твору Костомаров, виходячи з ідеї народності та світоглядних засад просвітительської естетики, на перше місце висуває правдивість й оригінальність відображення національного життя та національного характеру персонажів. Джерелом формування народного характеру Костомаров вважав усну народну творчість [8, с. 14; 31]. Загалом ідеологічна позиція М. Костомарова, значною мірою, була сформована на основі ідей Й. Гердера стосовно історії людства як процесу розвитку духу й розкриття його внутрішніх чинників.

На формування ідеологічних концепцій українських мислителів ХІХ століття мали вплив західноєвропейські ідеї. М. Попович зауважив, що вплив західного національно-визвольного романтизму на Кирило-Мефодіївське братство був більший, ніж на ідеологію російських слов'янофільських націонал-патріотів [9, с. 343].

З одного боку, братчиків захоплювала проблема «національного духу», з другого – не менше їх цікавила й таємниця людської душі. Коли народ є позасмислова духовна єдність, то і душа людини є її «внутрішня людина», її «глибоке серце» – і утриматися від висловлювання свого переконання в глибині людської душі братчики не могли ні в зізнаннях перед слідчою комісією, ані в приватнім листуванні. В цьому, очевидно, є певний вияв романтичного настрою братчиків. Так, для В. Білозерського принцип життя – «закон, накреслений в серці Божієм перстом». О. Маркович вірить в «міць душі, яку утворив Бог, яку він зогріває, підживлює і про яку піклується» [10, с. 384]. М. Костомаров зумів по науковому підійти до проблеми народного духу, в його взаємозв'язку з національністю. Зокрема, принципи аналізу «народного духу» були реалізовані М. Костомаровим у його магістерській праці 1844 року «Про історичне значення російської народної поезії» та деяких пізніших працях. М. Костомаров вбачав у народі, в масах, в його «внутрішній історії» ту духовну силу, котра спроможна рухати поступ [11, с. 343]. Захоплюючись ідеєю нації, естетикою, християнством, братчики вірили, що вони зможуть утворити новий лад на Україні – та, мабуть, і в цілому світі, що добро України «можливе тільки при виповненні заповіді нашого божественного Спасителя», тому треба «прагнути до здійснення Божої правди, до панування свободи, братерської любові та народного добробуту...». Усі слов'янські народи повинні з'єднатися в одну родину. Цілу історію людства з цього погляду накреслив Костомаров у «Книзі буття...». Неправда, неволя, панування панів та царів над пригніченим людом є відпадиння людей від Бога. Поворот до заповітів Божих, до первісного християнства і є здійсненням того «релігійного соціалізму», кажучи модерним словом, до якого прагнули братчики та який пов'язаний із «воскресінням України», що його вони чекають [12, с. 180–181].

Пробудження української національної свідомості протягом ХІХ століття відбувалося в умовах боротьби проти кріпацтва та самодержавства. Народ і його доля стають у центрі усіх помислів української інтелігенції. У «Книзі буття...» М. Костомарова мова йшла про Україну як державу, котра «стане із своєї могили і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа» [13, с. 30]. Засадничою в «Книзі буття...» була ідея про те, що кожен народ має свою місію в історії, реалізуючи певні

функції «світового духу». При цьому, особливість українського тлумачення історії світового духу полягала в постулюванні особливої української місії в світі, яка випливає з традиційного українського волелюбства. Україна «не пропала, бо вона не знала ні царя, ні пана, а хоч був цар, єсть так чужий, і хоч були і єсть пани, так чужі, хоча ті пани і з українського роду, однак не говорили по-українськи, суть виродки, а справжній українець не любить ні царя, ні пана і знає одного Бога» [14, с. 258]. «Книга буття...» проводить думку, що історія є накреслений Богом людству шлях до спасіння, а походження зла та нещастя в світі бере початок у відході людини від Бога – «Бо єдин єсть Бог істинний і єдин Він царь над родом чоловічеським, а люде, як поробили собі много богів, то поробили з тим і царів; і стали люде битися за своїх царів, і стала земля пуше поливаться кров'ю і усіватися попелом і костями, і на всім світі умножилось горе і бідність, і хороби і нещастя, і незгода» [14, с. 250]. Відтак на широкому історично-релігійному тлі автор демонструє картину падіння роду людського, що в свою чергу приводить за собою й початок відродження, початок нового підйому. Земне життя Ісуса Христа стає поворотним пунктом історії людства – «Змиливавсь Господь, Отець небесний над родом чоловічеським, і послав на землю Сина свого, щоб показати людям Бога, царя і пана. І прийшов Син Божий на землю, щоб одкрити людям істину, щоб істина свободила род чоловічеський з неволі». Христос прийшов не в образі земного царя і пана, а народився в яслях, жив у бідності, набрав учнів не з «панського роду, не з учених філософів, а з простих рибалок». «Христос-Цар свою кров пролив за свободу роду чоловічеського і оставив на віки кров свою для питанія вірних в таїнстві євхаристія. І воскрес Христос в третій день і став Царем неба і землі». «І ті, що приймали слово» учнів Христа, «стали братами між собою – чи були прежде того панями чи невольниками, вченими чи не вченими – усі становились свободними і рівними од крові Христової і просвіщенними од святої правди «Євангелія» [14, с. 253–254]. Після Христа, на думку М. Костомарова, є можлива лише боротьба між всім відомою та всім ясною правдою, обманом, утиском – з боку царів римських, панів, невірних Христу ієрархів церковних – в першу чергу римського папи. Подальший історичний розвиток є розвиток християнства у різних племен. Так, наприклад, у греків залишилися «і імператорство, і панство, і пиха царська, і неволя; і покарав їх Господь, чахло, чахло грецьке царство – і попало до турків» [14, с. 255]. Основна думка «Книги буття...» полягає в тому,

що Україна стане незалежною республікою у Союзі таких же слов'янських республік. Однак після свого визволення та здобуття незалежності, слов'янські народи такого Союзу не бажали. А Росія у 1848-1849 роках знищила й саму його ідею.

Одною з основоположних у «Книзі буття...» є ідея про «пошанницьку» місію українського народу. У часи ідеологічних шукань основ української політичної свідомості (1840-і роки) серед його представників постає ідея «угольного каменя», на котрому має «спочити федерація вільних народів» [15, с. 1–3]. Тобто поряд із намаганням реформувати людство, з'являється ідея історичного покликання народу.

Козацтво зображено в «Книзі буття...», як досягнення ідеалу рівності й «чистоти християнської»: «І постановило козацтво оборонять віру святую і визволяти ближніх своїх із неволі» [14, с. 257]. Однак, М. Костомаров, наголошує на трагічній долі українського козацтва, сотні тисяч представників якого цар Петро I «положив в канавах і на їх костях збудував собі столицю». Доконала козацтво, за висловом автора, Катерина II.

Відродження України бачиться автору в майбутньому її «воскресенні». «Лежить в могилі Україна, та не мертва, бо уже приходить голос і пробудить». Але голос України, згідно переконання М. Костомарова не затиш, і встане вона із могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і буде вільною в союзі слов'янському [14, с. 257–258].

Кирило-мефодіївці прагнули досягнути національної згоди на ґрунті розвитку освіти та науки, забезпечити високу духовність і поставити все це на службу здобуття державності. Концепція слов'янської федерації М. Костомарова, проникнута духом демократизму, відкривала в панславізмі принцип гуманних міжнародних відносин, без всіляких ознак підкорення чи домінування між об'єднаними слов'янськими республіками.

Основні засади української національної ідеології Т. Шевченко оформив у поетичній творчості, заклавши ідейні передумови української модерної нації. З одного боку, він проголосив єдність ідей національної солідарності та соціальної справедливості, культу традицій і боротьби за політичне визволення, а з іншого – підійшов до свого народу як ланцюга «мертвих, живих і ненароджених». Т. Шевченко випередив добу, став символом і дороговказом для української спільноти, яка формувалася в націю [16, с. 409].

В інтелектуальному, історичному сенсі Шевченкове глибоке відчуття української історичної долі й колективної душі проявилось в

умінні поєднати два зовсім відмінні й досі, здавалося б, несумісні способи мислення. Один – це мислення XVIII століття, козацького станового патріотизму, що є передусім апофеозом України, її історії та її прав. Друге – це романтичне піднесення народу, тлумаченого, як правило, позаісторично. У Шевченка вони сплітаються, і Україна із легітимно-корпоративного, навіть лоялістичного поняття козацької старшини стає новою, абсолютно неподільною і, врешті, сакральною цінністю [17, с. 181]. М. Розумний зауважив, що Т. Шевченко витворив новий підхід до проблеми національності, нове розуміння ідеї нації, що згодом стали панівним серед українства, хоч і не рефлексованими при допомозі розгалуженої аналітичної термінології. Поодинокі визначення цього поняття нації зустрічається в назві однієї з найвагоміших поезій періоду «Трьох літ»: нація є надісторична, позасоціальна спільність («І мертвих, і живих, і ненароджених, в Україні і не в Україні сущих земляків»). З точки зору цього розуміння природи національного як втілення суспільного ідеалу торжества «своєї правди» і оцінює Шевченко історичне минуле, соціальні реалії та інтелектуальні конструкції, при допомозі котрих тогочасна українська інтелігенція намагалася реалізувати свою націєтворчу функцію. Переосмисленню, переживанню, критиці, осуду, а часом – захопленню, прославлянню та ідеалізації у віршах і поемах цього періоду надається велике коло проблем і явищ, що визначали на той час самосвідомість українського інтелігента: «німецькі теорії», ідея слов'янської «взаємності», діяльність Богдана Хмельницького, козаччина, петербурзька бюрократія, Петро I, Катерина II, Кавказька війна, кріпосне право, чеські заворушення часів Реформації, діяльність та ідеї Шафарика, творчість Гоголя, падіння Польщі тощо. У всіх цих мотивах позиція Шевченка чіткіше окреслюється, увиразнюється, збагачується новими аспектами і аргументами. Виникають при цьому і певні суперечності, які додають культурній реальності, спроектованій Шевченковим талантом і уявою, внутрішньої напруги. Неоднозначно тлумачаться заслуги і «провини» Б. Хмельницького [18, с. 39]. Означені ідеї Т. Шевченка лягли в основу ідеології Кирило-Мефодіївського братства, давши поштовх процесу національного відродження та самоусвідомлення українців.

Певної уваги заслуговують і політико-правові проекти Г. Андрузького, попри деяку їх суперечність. У своїх проектах Г. Андрузький допускає одночасно й самодержавне правління, хоч і обмежене законами, що їх видає сам монарх, і деяку подібність конституційної монархії, проголошуючи народ єдиним сувереном, і

республіканське правління. При цьому він все ж в більшій мірі схиляється саме до республіки, як тої форми державної влади, яка в найбільш оптимальній формі зможе вирішити основне питання – соціальне. Допущення монархії ним робиться лише для першого етапу намічених грандіозних соціально-політичних перетворень [19, с. 415].

У ході обшуку 19 березня 1850 року на квартирі Г. Андрузького жандарми вилучили 14 зошитів з науковими розвідками й так званім «третім» проектом конституції майбутньої слов'янської конфедерації. Цей проект був написаний за формою близькою до тогочасних проектів європейських політичних мислителів утопічно-соціалістичного напрямку – з деталізацією всіх сторін життя, визначенням інститутів та функцій органів державної влади всіх шаблів. При цьому, найцікавішим є та частина проекту, в якій дається нарис майбутньої федерації та перераховуються її основні складові. Це, до певної міри, розкриває й можливі наміри кирило-мефодіївців щодо складу майбутнього слов'янського союзу. «Держава мала об'єднати 7 штатів (Україна з Чорномор'ям, Галичиною та Кримом; Польща з Познанню, Литвою та Жмуддю, Бессарабія з Молдавією та Валахією; Остзея; Сербія, Болгарія; Дон) зі своїми президентами, віце-президентами та сенатом. Слід відмітити, що у цьому проекті не знайшлося місця Росії, за виключенням – Дону. Таке ставлення до питання щодо включення до слов'янської федерації Росії на фоні вирішення питання про членство таких «слов'янських» держав як Остзея (Прибалтика) чи Бессарабія з Молдовою і Валахією, дозволяють припустити, що Г. Андрузький був швидше прихильником об'єднання не стільки на основі принципу етноспорідненості народів, скільки на основі геополітичної доцільності. Адже це об'єднання за своєю територією практично співпадає з географією такої модної у XX столітті серед частини українських (і не тільки) політиків та політичних мислителів ідеї Балто-Чорноморського союзу, як альтернативи експансіоністських зазіхань російської держави. До певної міри таке припущення підтверджується зізнаннями самого Г. Андрузького, який у своїх свідченнях відзначав, що головна мета, що об'єднувала усіх членів Кирило-Мефодіївського товариства, була об'єднати слов'ян воєдино, приймаючи за зразок США або тодішню конституційну Францію. При цьому ця мета була, так би мовити, для «зовнішнього вжитку», а для «внутрішнього» – «приватна при ній мета, що існувала, малоросійська: відновлення Гетьманщини, якщо можна окремо (бажання таємне), якщо не можна – у

Слов'янщині» [20, с. 570–571]. Палка любов до України, для якої власне і готував Г. Андрузький свої «конституційні проекти», прослідковується в усіх його документах і діях. Він вірить в її історичне призначення і готовий для неї на нелегкі випробування і втрати. Свобода людини і свобода народів для нього є головним сенсозабезпечуючим ідеалом. «Через усі папери Андрузького червоною ниткою проходить прагнення до національного самовизначення слов'янських племен на республіканській основі, любов до «України, її народу, мови, звичаїв. Тому в жандармському листуванні про Андрузького говориться, що його рукописи доводять «злочинний спосіб думок» автора» [21, с. 189].

На думку І. Лисяка-Рудницького, в ідеології Кирило-Мефодіївського братства можна побачити синтез трьох попередніх течій: романтичного етнографізму й культурництва харків'ян; традицій козацького державництва й політичного автономізму лівобережного дворянства; зрештою, модерних, західноєвропейських ідей лібералізму й демократизму, що їх першими носіями на українських землях були декабристи. Кирило-

Мефодіївська програма стала платформою українського руху впродовж наступних десятиліть. Пряма лінія розвитку веде від Кирило-Мефодіївського братства до Центральної Ради 1917 року [22, с. 208]. Новим елементом ідеології Кирило-Мефодіївського братства, порівняно з його попередниками-декабристами був український націоналізм [23, с. 49]. При цьому, як зауважив С. Плохий, російські урядовці представили прагнення братства як «об'єднання усіх слов'ян» під скіпетром царя. Його справжню програму тримали в секреті навіть від найвищих сановників імперії [24, с. 215].

Висновки. Загалом слід наголосити, що діяльність Кирило-Мефодіївського братства спричинила значний резонанс в тогочасній Україні по обидва боки російсько-австрійського кордону. Його політико-правова ідеологія стала етапною віхою у становленні української політичної думки, своєрідним каталізатором процесів, що дозволили нації вийти з духовної кризи пов'язаної з крахом Гетьманщини та ознаменувала новий етап у боротьбі за самостійне державно-політичне існування.

Список використаних джерел

1. Статут Кирило-Мефодіївського товариства // Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко; редкол.: П.С. Сохань (голов. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1990. Т. 1. – С. 150–152.
2. Грушевський О. З настроїв та думок Кирило-Мефодіївського братства // Хроніка 2000. Вип. 39–40. К.: 2000. Кн. 2. – С. 664–670.
3. Дорошенко Д.І. Нарис історії України в 2-х т. К.: Глобус, 1992. Т. 2. – 349 с.
4. Костомаров Н.І. Две русские народности. К.: Майдан, 1991. – 72 с.
5. Чижевський Д. Філософські твори: у 4-х тт.; за заг. ред. В. Лісового. К.: Смолоскип, 2005. Т. 1. – 440 с.
6. Кафарський В. Нація і держава: Культура. Ідеологія. Духовність. Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 336 с.
7. Костомаров Н.І. Об историческом значении русской народной поэзии // Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. К.: Либідь, 1994. – 384 с. («Літературні пам'ятки України»).
8. Яценко М.Т. М.І. Костомаров – Фольклорист і літературознавець // Костомаров Н.І. Об историческом значении русской народной поэзии // Слов'янська міфологія. Вибрані праці з фольклористики й літературознавства. К.: Либідь, 1994. – С. 5–49.
9. Попович М.В. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 2001. – 728 с.
10. Лист О.В. Марковича до В.М. Білозерського з висловлюванням дружніх почуттів і поданням порад // Кирило-Мефодіївське товариство: у 3 т. /

References

1. Statut Kirilo-Mefodiiv'skogo tovaristva // Kirilo-Mefodiiv's'ke tovaristvo: u 3 t. / AN URSS. Archeograf. komisiâ ta in.: uporâd. M.Î. Butič, Î.Î. Gliz', O.O. Franko; redkol.: P.S. Sohan' (golov. red.) ta in. K.: Nauk. dumka, 1990. T. 1. – S. 150–152.
2. Gruševs'kij O. Z nastrojiv ta dumok Kirilo-Mefodiiv's'kogo bratstva // Hronika 2000. Vip. 39–40. K.: 2000. Kn. 2. – S. 664–670.
3. Dorošenko D.Î. Naris istoriï Ukraïni v 2-h t. K.: Globus, 1992. T. 2. – 349 s.
4. Kostomarov N.I. Dve russkie narodnosti. K.: Majdan, 1991. – 72 s.
5. Čiževs'kij D. Filosoŋs'ki tvori: u 4-h tt.; za zag. red. V. Lisovogo. K.: Smoloskip, 2005. T. 1. – 440 s.
6. Kafars'kij V. Naciâ i deržava: Kul'tura. Îdeologiâ. Duhovnist'. Îvano-Frankivs'k.: Plaj, 1999. – 336 s.
7. Kostomarov N.I. Ob istoričeskom značenii russkoj narodnoj poëzii // Slov'âns'ka mifologiâ. Vibriani praci z fol'kloristiki j literaturoznavstva. K.: Libid', 1994. – 384 s. («Literaturni pam'âtki Ukraïni»).
8. Âcenko M.T. M.Î. Kostomarov – Fol'klorist i literaturoznavec' // Kostomarov N.I. Ob istoričeskom značenii russkoj narodnoj poëzii // Slov'âns'ka mifologiâ. Vibriani praci z fol'kloristiki j literaturoznavstva. K.: Libid', 1994. – S. 5–49.
9. Popovič M.V. Naris istoriï kul'turi Ukraïni. – K.: ArtEk, 2001. – 728 s.
10. List O.V. Markoviča do V.M. Bilozers'kogo z vislovlûvannâm družnih počuttiv i podannâm porad // Kirilo-Mefodiiv's'ke tovaristvo: u 3 t. / AN URSS. Archeograf. komisiâ ta in.: uporâd. M.Î. Butič, Î.Î. Gliz', O.O. Franko; redkol.: P.S. Sohan' (golov. red.) ta in. – K.: Nauk. dumka, 1990. T. 1. – S. 384–385.

- АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко; редкол.: П.С. Сохань (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1990. Т. 1. – С. 384–385.
11. Попович М.В. Нарис історії культури України. К. : АртЕк, 2001. – 728 с.
 12. Чижевський Д. Українська філософія // Українська культура: Лекції за редакцією Д. Антоновича. – К. : Либідь, 2002. – С. 167–188.
 13. Костомаров М.І. Закон Божий (Книга буття українського народу). К. : Либідь, 1991. – 40 с.
 14. Рукопис М.І. Костомарова «Книги буття українського народу» // Кирило-Мefeldiiv's'ke tovaristvo: u 3 t. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко; редкол.: П.С. Сохань (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1990. Т. 1. – С. 250–258.
 15. Ребет Л. Теорія нації. Львів: ТВП «Всеукраїнський політичний журнал «Державність», 1997. – 193 с.
 16. Гринів О. Українська націологія: від другої світової війни до відродження держави. Львів : Світ, 2004. – 592 с.
 17. Степико М.Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). К. : Т-во «Знання», КОО, 1998. – 251 с.
 18. Розумний М. Українська ідея на тлі цивілізації (гене́за явища) // Гене́за: Філософія. Історія. Політологія. 1997. № 5. К. : Вид-во «Гене́за» 1997. – С. 14–43.
 19. Перший проєкт конституції // Кирило-Мefeldiiv's'ke tovaristvo: u 3 t. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко; за ред. П.С. Соханя. К. : Наук. думка, 1990. Т. 2. – С. 415–418.
 20. Начерки конституції республіки, вилучені в Г.Л. Андрузького під час обшуку в березні 1850 р. // Кирило-Мefeldiiv's'ke tovaristvo: u 3 t. / АН УРСР. Археограф. комісія та ін.: упоряд. М.І. Бутич, І.І. Глизь, О.О. Франко; за ред. П.С. Соханя. К. : Наук. думка, 1990. Т. 2. – С. 569–577.
 21. Фруменков Г.Г. Узники Соловецкого монастиря. Архангельск, 2012. – 224 с.
 22. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: у 2 т. пер. з англ. М. Бідак, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеєвої. К. : Основи, 1994. Т. 1. – 554 с.
 23. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки // Записки наукового товариства імені Т. Шевченка. Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції. Львів, 1991. – С. 45–70.
 24. Плохій С. Брама Європи; пер. з англ. Романа Клочка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 496 с.
 11. Popovič M.V. Naris istoriï kul'turi Ukraïni. K. : ArtEk, 2001. – 728 s.
 12. Čiževs'kij D. Ukraïns'ka filosofîâ // Ukraïns'ka kul'tura: Lekcii za redakciëu D. Antonoviča. – K. : Libid', 2002. – S. 167–188.
 13. Kostomarov M.Î. Zakon Božij (Kniga buttâ ukraïns'kogo narodu). K. : Libid', 1991. – 40 s.
 14. Rukopis M.Î. Kostomarova «Knigi buttâ ukraïns'kogo narodu» // Kirilo-Mefodiivs'ke tovaristvo: u 3 t. / AN URSSR. Arheograf. komisiâ ta in.: uporâd. M.Î. Butič, Î.Î. Gliz', O.O. Franko; redkol.: P.S. Sohan' (golov. red.) ta in. K. : Nauk. dumka, 1990. T. 1. – S. 250–258.
 15. Rebet L. Teoriâ naciï. L'viv: TVP «Vseukraïns'kij političnij žurnal «Deržavnist'», 1997. – 193 s.
 16. Griniv O. Ukraïns'ka naciologiâ: vid drugoi svitovoi vijni do vidrodžennâ deržavi. L'viv : Svit, 2004. – 592 s.
 17. Stepiko M.T. Buttâ etnosu: vitoki, sučasnist', perspektivi (filosofs'ko-metodologičnij analiz). K. : T-vo «Znannâ», KOO, 1998. – 251 s.
 18. Rozumnij M. Ukraïns'ka ideâ na tli civilizaciï (geneza âviša) // Geneza: Filosofîâ. Istoriâ. Politologiâ. 1997. # 5. K. : Vid-vo «Geneza» 1997. – S. 14–43.
 19. Peršij proekt konstitucii // Kirilo-Mefodiivs'ke tovaristvo: u 3 t. / AN URSSR. Arheograf. komisiâ ta in.: uporâd. M.Î. Butič, Î.Î. Gliz', O.O. Franko; za red. P.S. Sohanâ. K. : Nauk. dumka, 1990. T. 2. – S. 415–418.
 20. Načerki konstitucii respubliki, vilučenî v G.L. Andruz'kogo pid čas obšku v berezni 1850 r. // Kirilo-Mefodiivs'ke tovaristvo: u 3 t. / AN URSSR. Arheograf. komisiâ ta in.: uporâd. M.Î. Butič, Î.Î. Gliz', O.O. Franko; za red. P.S. Sohanâ. K. : Nauk. dumka, 1990. T. 2. – S. 569–577.
 21. Frumenkov G.G. Uzniki Soloveckogo monastyrà. Arhangel'sk, 2012. – 224 s.
 22. Lisâk-Rudnic'kij Î. Istorični ese: u 2 t. per. z angl. M. Bidak, U. Gavriškov, Â. Gricaka, A. Dešići, G. Kivan, E. Pankeëvoi. K. : Osnovi, 1994. T. 1. – 554 s.
 23. Lisâk-Rudnic'kij Î. Naprâmi ukraïns'koï političnoi dumki // Zapiski naukovogo tovaristva imeni T. Ševčenka. T. SSHHÎÎ. Praci istoriko-filosofs'koï sekcii. L'viv, 1991. – S. 45–70.
 24. Plohij S. Brama Êvropi; per. z angl. Romana Kločka. Harkiv : Knižkovij Klub «Klub Simejnogo Dozvillâ», 2016. – 496 s.

Відомості про автора:**Ситник Олександр Миколайович**

oleksander_sytnyk@i.ua

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл., 72312, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7743-8148>**Information about the author:****Sytnyk Oleksander Mykolaiovych**

oleksander_sytnyk@i.ua

Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, 20 Hetmanska Street, Melitopol, Zaporizhya region, 72312, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7743-8148>

Рябінська Анастасія Вадимівна
ryabinska2712@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь, Запорізька обл.,
72312, Україна

Riabinska Anastasiia Vadymivna
ryabinska2712@gmail.com
Bogdan Khmelnytsky Melitopol
State Pedagogical University,
20 Hetmanska Street, Melitopol, Zaporizhya region,
72312, Ukraine